

ПЕРЕКЛАДИ НА УКРАЇНСЬКУ 1992-2012

*Результати дослідження перекладів
на українську мову, опублікованих у період
1992-2012 років*

Методологія дослідження, збір даних та аналіз
Костянтин Родик

Скорочена версія дослідження
Мирослава Прихода

Коментарі до дослідження
Неля Ваховська та Дмитро Дроздовський

Висновки та рекомендації
Петер Інкей

Переклад на українську мову
Мирослава Березовська та Софія Волковецька

Редагування українського тексту
Мирослава Прихода та Софія Волковецька

*Ця публікація не відображає
офіційної точки зору Фондації Next Page.*

Ця публікація доступна на умовах
Creative Commons
Attribution-NonCommercial-ShareAlike
Ліцензія 3.0

Не для продажу. Лише для вільного розповсюдження

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ПЕРЕКЛАДИ НА УКРАЇНСЬКУ: резюме дослідження	
Мирослава Прихода	5
1. Межі, цілі, методика	5
2. Резюме	6
3. Хронологія і тенденції.....	8
3.1. Початок 1990-х	8
3.2. 1993-1994.....	10
3.3. 1995-2001.....	11
3.4. Друга хвиля російськомовних перекладів (1993-2000)	15
3.5. 2002-2012.....	18
3.6. Останнє десятиліття: мови, теми, імена	21
4. Перекладачі	24
5. Рекомендації	25
ПРО ПРОФЕСІЙНУ НІМОТУ. Коментар Нелі Ваховської на дослідження перекладів іноземної літератури українською мовою	27
КОМЕНТАР Дмитра Дроздовського на дослідження перекладів іноземної літератури українською мовою	34
ПОПЕРЕДНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ з питання перекладів іноземної літератури українською мовою на основі відповідного дослідження Костянтина Родика	43

Додаткові матеріали, що доступні онлайн англійською та українською на сайті проекту www.bookplatform.org:

1. Повна версія дослідження перекладів українською мовою Костянтина Родика, включаючи додатки
2. Інші дослідження перекладів та перекладацької діяльності (переважно англійською мовою)

ВСТУП

Тексти цієї брошури звертають увагу на стан перекладу книг з іноземних мов на українську упродовж останніх 20 років. Щоб розпочати дискусію на тему перекладів на українську мову у контексті та перспективі, у межах проекту Book Platform підготовлено: глибинний аналіз перекладів на українську мову експерта Костянтина Родика, два коментарі про їх результати українських фахівців у галузі літературної критики/перекладу, а також зовнішній погляд та рекомендації щодо політики Пітера Інкея - експерта з питань культурної політики.

Відділи перекладознавства, книгознавства, видавничої справи та редакторські відділи, спілки перекладачів та письменників, Книжкова палата України, Асоціація видавців і книго-розповсюджувачів України, видавництва, редактори та перекладачі - усі вони творять платформу, де повинна формуватись історія, теорія та практика сучасного перекладу та його популяризація як в Україні, так і за кордоном, а також розвиток його перспектив. Лише спільними зусиллями усіх, хто працює у цій галузі, можна створити повну та цілісну картину сегменту перекладної літератури, починаючи з точної термінології і завершуючи базами даних для перекладачів з української як мови джерела та цільової мови. Цю роботу ще тільки доведеться зробити.

В той час як ми намагаємося розпочати нашу співпрацю та творимо науковий потенціал, Костянтин Родик погодився надати Форуму видавців та проекту Book Platform результати своєї праці. Він пропонує авторський погляд на проблему на основі комплексних підходів до кількісних та якісних параметрів досліджуваного матеріалу. Автор дослідження виявляє приховані проблеми, відсутність аналітичних інструментів та камені спотикання, які ускладнюють процес збору матеріалу. Матеріал, запропонований дослідником, не дає відповідей на усі запитання, деякі твердження викликають полеміку, проте цей матеріал мотивує усі зацікавлені сторони та спонукає до подальших досліджень.

Тексти даної брошури можуть служити основою та запрошенням широкої громадської до професійної дискусії щодо сучасних та майбутніх перспектив перекладів українською мовою.

ПЕРЕКЛАДИ НА УКРАЇНСЬКУ 1992-2012

Результати дослідження перекладів на українську мову, опублікованих у період 1992-2012 років¹

Методологія дослідження, збір даних та аналіз
Костянтин Родик²

Скорочена версія дослідження
Мирослава Прихода³

1. Межі, цілі, методика

Мета цього дослідження - розкрити динаміку розвитку і змін, представити основних гравців у такому важливому сегменті видавничого ринку, як переклади.

Об'єктом дослідження є переклади книжок з іноземних мов українською за період від 1992 до 2012 року. Дослідження ґрунтоване на статистичних даних не тільки Книжкової палати України, а й на допоміжних джерелах, зокрема каталогах видавництв на їхніх сайтах, статистиці Всеукраїнського рейтингу «Книжка року». Номінаційні списки «Книжки року» складаються на підставі бібліографії Національної Парламентської бібліотеки України (ця бібліотека, як і Книжкова палата України, отримує обов'язковий примірник книжок від видавництва) та моніторингу асортименту столичних книгарень. Застосування інструментарію додаткових відомостей зумовлене тим, що в Україні немає повного реєстру перекладних видань. Не всі видавництва надсилають свою

¹ Текст, представлений у цій брошурі, є скороченою версією повного тексту дослідження Костянтина Родика. Авторський текст дослідження українською та англійською мовами можна знайти на сайті проекту bookplatform.org/ Дослідження.

² Костянтин Родик - президент Всеукраїнського рейтингу «Книжка року», науковий працівник Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка Національної Академії наук України.

³ Мирослава Прихода - доцент кафедри видавничої справи і редагування Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

продукцію до Книжкової палати України. Обліковування, зокрема, перекладів, у Книжковій палаті України не позбавлене розбіжностей у цифрах (наприклад, у бібліографічному списку видань 2002-2012 рр. зазначено 4 607 позицій, а зведена кількість перекладів за той самий період (від тої ж Книжкової палати) позначена рівнем 6 454 видань).

Статистика Книжкової палати України має й інші неточності, передусім це стосується самого терміну переклад. Маємо на увазі те, що в одному форматі обліковуються і класичні переклади, і мовно-адаптовані технічні видання: двомовні словники та розмовники, збірники задач для абітурієнтів, порадики з розведення й утримання свійських тварин, різноманітні міжнародні галузеві класифікації тощо - словом, друковані видання, які не відповідають традиційному трактуванню у світі ролі й значення перекладів, а саме *«робити нічим не замінний внесок у розумовий та духовний поступ»*. Автор вважає, що різноманітні «інструкції з експлуатації» не можна вважати за переклади в культурологічному розумінні, їх треба вилучити із загальної статистики, щоб не спотворювати вихідних даних для аналітики. У цьому дослідженні ми їх не розглядаємо.

2. Резюме

Особливістю українського книжкового ринку є те, що він перенасичений російською продукцією, перекладною передусім. Це створює тиск на українські перекладні видання, оскільки переклади російського виробництва з'являються на українському ринку раніше, аніж та сама перекладна література українською мовою.

Перебити попит російських конкурентів здатні економічно успішні українські видавництва, спроможні випускати популярні іноземні новинки в українських перекладах раніше, ніж ці ж книжки виходять в Росії: «Клуб сімейного дозвілля» (Харків), «Темпора» (Київ), «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» (Київ). Застосовується також тактика «другої хвилі», коли твори певного автора перекладають українською через кілька років після їхньої першої появи в російських перекладах, і тим стимулюється вторинний попит.

* * *

Загальну статистику перекладних видань на українському ринку представлено у Таблиці 1. До уваги взято переважно значущі переклади українською мовою (художня та дитяча література, гуманітаристика), не надаючи статистичної ваги «шпаргалкам» для школярів-студентів, календарям городників, сонникам та гороскопам тощо (здебільшого перекладених з російської).

Таблиця 1. Динаміка перекладних видань за 1992-2012 рр.

1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
50	30	40	40	40	40	50	60	80	90	150	200	200	200	200	200	200	250	250	300	300

Низькі рівні випуску перекладів у 1993-1997 рр. були зумовлені, звичайно, складною економічною ситуацією в країні.

Динаміка друку перекладних видань змінилася, як тільки-но Міжнародний фонд «Відродження» (МФВ) та інші грантові іноземні інституції впровадили оптимальні моделі підтримки національного книговидання. За підтримки програм МФВ протягом 1998-2009 рр. було підтримано 768 проектів (на загальну суму близько 4 461 000 дол. США) від майже 100 українських видавництв, внесок яких становив 50 % суми кожного проекту⁴.

Практично всі переклади українською мовою світової гуманітаристики, що виходили до кінця 2000-х, з'явилися завдяки іноземним грантам. Нині «негрантова» частка перекладів гуманітаристики збільшується, але поволі (становить приблизно 3 %).

Переклади художньої літератури (в усій сукупності жанрів) коштом грантів тривали до середини 2000-х, потім частка перекладів, які видавці здійснили самостійно, почала зростати. Тепер випуск перекладів за зовнішньої фінансової підтримки перевищує 80 %.

⁴ www.irf.ua/files/ukr/report%20-%20publishing%20initiatives%20of%20irf.pdf

Першими на самостійний шлях видання перекладної літератури стали дитячі видавництва (на початку 2000-х). Проте й сьогодні понад 50 % перекладів для дітей та юнацтва додатково фінансують іноземні грантодавці.

Щоб вибудувати загальну структуру сучасного українського перекладного видання, ми розширили (порівняно з класифікацією Книжкової палати України) тематичні розділи: до «гуманітаристики» зараховано також і спеціальну літературу з природничих наук та технологій, мистецькі альбоми. Відповідно ця структура виглядає так (станом на 2012 рік):

- гуманітаристика - 35 % (частка гуманітаристики поволі зменшується від піку 54 % на початку 2000-х);
- художня література - 35 %;
- література для дітей та юнацтва - 22 %.

Найчастіше переклади українською здійснюють з (станом на 2012 рік):

- англійської - 44 %;
- російської - 16 %;
- французької - 13 %;
- німецької - 11 %;
- польської - 7 %.

Помітні тенденції: повільне зменшення перекладів з російської і так само невеличке зростання кількості перекладів з польської.

3. Хронологія і тенденції:

3.1. Початок 1990-х

Пік заповнення українського ринку раніше дефіцитними письменницькими іменами Європи та Америки припав на 1992 рік. Того року було зафіксовано близько 500 назв перекладних літературних видань, а це приблизно кожна десята книжка з усіх випущених, враховуючи й підручники. Але то були майже виключно переклади російською - понад 90% від загальної кількості назв.

Зарубіжної прози було видано втричі більше, ніж творів власне українського письменства. Ніколи пізніше частка власне літературно-художніх перекладів не сягала такої аномально високої позначки.

Переклади з іноземних мов репрезентували тільки белетристику. У рубриці «Філософські науки, соціологія, психологія» за весь 1992-й фігурували декілька видань популярно-окультурного характеру російською мовою, а українською зарубіжна гуманітаристика представлена хіба книжкою С. Вішнудевананди «Повна ілюстрована книга з йоги» (К.: Здоров'я).

Єдиним помітним винятком став переклад з англійської книжки професора історії та політології Йоркського університету (Торонто, Канада) Ореста Субтельного «Україна: історія». Київське державне видавництво «Либідь» 1992 року видало її двічі й відтоді додруковувало упродовж кількох років (також у перекладі російською для поширення у східних та південних регіонах України) - це був перший український лонгселер.

Приватні видавництва 1992 року зрівнялися з державними за загальною кількістю випущених назв⁵. Динаміка розвитку приватного сектору була настільки стрімкою, що загальмувала темпи падіння книговидавничої галузі. Якщо 1990 зафіксовано випуск 3,2 книжки на душу населення, а 1991 - 2,6, то 1992 - 2,4⁶.

Уповільнення регресії відбулося саме за рахунок буму перекладного книговидання (частково - популярно-історичного).

Надзвичайна ліквідність популярної перекладної белетристики швидко привела до реструктуризації усієї видавничої галузі. З одного боку, «вершки» масової іноземної літератури, яку тодішні пострадянські громадяни знали з журнальних та книжкових публікацій і СРСР, незабаром вичерпали-

⁵ О.В.Афонін, М.І.Сенченко. Українська книга в контексті світового книговидання. - К.: Книжкова палата України, 2009. - С.11.

⁶ Костянтин Родик. Невивчені уроки Ситіна або «Гоголізація» триває. - Л.: Кальварія, 2000. - С.164.

ся, і менеджери приватних видавничих фірм потребували професіоналів, здатних оцінити перспективи розвитку перекладної діяльності й означити стратегії насичення ринку; з іншого - самі фахівці зі старих видавничих структур побачили *«високу прибутковість, що досягала кількох сотень відсотків»*⁷ й ризикнули вийти за межі мінімальної, але гарантованої зарплатні у державних видавництвах.

3.2. 1993-1994

Особливістю цього періоду було те, що Міжнародний фонд «Відродження» розпочав співпрацю з українськими видавництвами, передусім з державним видавництвом «Дніпро», навколо якого групувалися найкращі тодішні перекладачі.

На порубіжні 1992-1993 рр. за підтримки міжнародного фонду «Відродження» постало видавництво «Основи», яке на прийдешні десять років стало «законодавцем мод» на ринку україномовної перекладної літератури. «Основи» співпрацювали також із зарубіжними посольствами, які бажали підтримувати переклади своєї класики українською.

Тоді ж 1993 заявила про себе «Франко-українська лабораторія гуманітарних досліджень Університету «Києво-Могилянська Академія», а згодом видавництво «Дух і літера».

Французьке Посольство мало амбітні наміри щодо перекладів, і навіть заснувало в Україні премію для перекладачів зі своєї мови. Заклик Посольства Франції до Міністерства культури України заснувати перекладацьку Премію імені Зерова підтримки не знайшов, і до «преміальної» ідеї у Французькому Посольстві повернулися лише 2001 року: в межах посольської програми сприяння видавничій справі в Україні «Сковорода» заснували Премію імені Григорія Сковороди за найкращі переклади з французької мови на українську.

⁷ О.В.Афонін, М.І.Сенченко. Українська книга в контексті... - С.10.

Таблиця 2. Динаміка падіння книговидання
Динаміка перекладів українською протягом 1990-1999 років

Рік	Примірників на душу населення	Динаміка (до попереднього року), %
1990	3,2	-17
1991	2,6	-18,75
1992	2,4	-7,69
1993	1,7	-29,16
1994	1,01	-40,59
1995	1,33	-31,68
1996	1,01	-24,06
1997	1,1	+8,91
1998	0,88	-20
1999	0,36	-59,09

1993 року - єдиний раз за всю історію новітнього українського книговидання - кількість перекладів з французької мови перевищила кількість перекладів з англійської.

Практично всі переклади, що публікуються в Україні з 1993 року, мають уявну позначку «українською видано вперше». І майже всі вони з'явилися завдяки іноземним грантам.

Книговидавнича криза 1993 року спричинила падіння галузі.

3.3. 1995-2001

Українська культурно-мистецька інформаційно-аналітична агенція (МІАУ-культ) у співпраці з Кабінетом сигнального примірника Міністерства преси та інформації 1995 року започаткувала щотижневі огляди новинок по кількох популярних газетах. У тих мікрорецензіях згадано практично всі переклади, що вийшли упродовж чотирьох років. Ті, що стали справжнім культурним трансфером задля інтелектуального розвитку суспільства та його громадянських інститутів, подано нижче:

Видавництво «Основи» (Київ)	Платон, «Діалоги»
	Сенека, «Моральні листи до Луцилія»
	Фернан Бродель, «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм» (у 3 т.)
	Арнольд Дж. Тойнбі, «Дослідження історії» (у 2 т.)
	Людвіг Вітгенштайн, «Tractatus logico-philosophicus»
	Жан Бодуен, «Вступ до політології»
	Жан-Батіст Дюрозель, «Історія дипломатії від 1919 року до наших днів»
	Святий Августин, «Сповідь»
	Домінік Ру, Даніель Сульє, «Управління»
	Клод Леві-Строс, «Структурна антропологія»
	Ніколо Мак'явелі, «Флорентійські хроніки. Державець»
	Дж.Е.Стігліц, «Економіка державного сектора»
	Мішель Фуко, «Наглядати і карати»
	Роман Шпорлюк, «Комунізм і націоналізм» (переклад з англійської)
	Зігмунт Фройд, «Вступ до психоаналізу»
Видавництво «Дух і Літера» (Київ)	Ціцерон, «Про державу. Про закони. Про природу богів»
	Фердінан де Сосюр, «Курс загальної лінгвістики», «Сучасна політична філософія: Антологія»
Видавництво «Каменярь» (Львів)	Поль Рікер, «Навколо політики»
	Сімона Вейль, «Укорінення. Лист до клірика»
	Олександр Дюма, «Три мушкетери»
	«Антологія сучасної польської поезії»
	Віслава Шимборська, «Під однією зіркою»
Видавництво «Фоліо» (Харків)	Тадеуш Ружевиц, «Вибрані праці»
	Лелек Енгелькінг, «Від цього не вмирають»
	Борис Віан, «Вибрані твори»
	Альбер Камю, «Вибрані твори» (у 3 т.)

Видавнича спілка «Просвіта» (Львів)	Бруно Шульц, «Цинамонові крамниці; Санаторій Під Клепсидрою»
	Георг Тракль, «Твори»
Видавництво «Абрис» (Київ)	Томас Гоббс, «Бегемот»
Видавництво «Смолоскип» (Київ)	«Консерватизм. Антологія»
	Йозеф Рот, «Білі міста»
Видавництво «Юніверс» (Київ)	Марсель Пруст, «У пошуках утраченого часу» (у 7 т.)
Видавництво «Літопис» (Львів)	«Слово Знак Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думка ХХ ст.»
	Юстейн Гордер, «Світ Софії»
Видавництво «Манускрипт» (Львів)	Астрід Ліндгрєн, «Пепсі Довгапанчоха»
Видавництво «Довіра» (Київ)	«Над озерами білі вітрила. Збірка фризської поезії»

Переклади з іноземних мов 1999 року становили 28,9 % книжок у списках, з них понад третина - з російської. Україномовні переклади на 40 % представляли белетристику: це майже повністю - класичні твори; лише кілька із сучасної літератури. Переклади гуманітаристики становили 35 %, а переклади літератури для фахівців - 25 %.

Збільшення україномовних перекладів приблизно у півтора раза порівняно з попереднім роком відбулося завдяки тому, що Міжнародний фонд «Відродження» 1999 року підтримав публікацію 73-х книг базових творів зарубіжних авторів з різних гуманітарних дисциплін. Переважають переклади з англійської, далі - з французької та німецької.

Кращі переклади 1999, 2000 та 2001 згідно рейтингу «Книга року» подані у Додатку⁸.

⁸ Усі додатки до цього тексту доступні лише на сайті проекту www.bookplatform.org/ Дослідження/Україна

Того року 2000 до номінаційних списків рейтингу було внесено утричі більше видань (близько 700), ніж торік, що уможливує точніше визначення частки перекладів.

Загалом переклади становлять 32,9 %, з них російською - 16,2 %. Україномовні розділені на дві основні групи: художня література - 45,1 %, гуманітаристика - 53,7 %; епізодична решта - прикладні видання.

Як і у попередній рік, понад 90 % усіх випущених перекладів фінансовані іноземними грантами: за програмою МФВ вийшло 52 книжки, за французькою програмою «Сковорода» - 11 і т.д.

Два роки поспіль (1999-2000) рейтингова відзнака «Видавничий імідж року» дістається головному продуценту перекладних книжок - видавництву «Основи». Поряд на полі україномовних перекладів упевнено тримаються київські видавництва «Юніверс», «Критика», «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» та львівські «Літопис» і «Класика» - усі вони серед лідерів перекладної літератури й у рейтингу «Книжка року'2001» (рейтинг поданого у додатку).

Статистичні кореляції всередині сегменту перекладів українською майже ті самі, що й попереднього року:

- 54,3% - гуманітаристика,
- 43,9% - художня література (разом з дитячою).

За підтримки Міжнародного фонду «Відродження» 2001 року вийшло 49 книжок, за французькою програмою «Сковорода» - 14. Відповідно, у загальному обсязі перекладних видань першість мають переклади з англійської та французької.

Упродовж трьох років (1996-1998) на ринку перекладів панує застій. Року 1999 з'являється до 60 україномовних перекладів белетристики та гуманітаристики, 2000 та 2001 - майже 80. Загальновидавнича картина така сама: 2000 року показник випуску книжок на душу населення повертається до позначки до кризового 1998 і зупиняється:

Таблиця 6. Динаміка випуску книжок на душу населення
1998-2002

Рік	Примірників на душу населення
1998	0,88
1999	0,36
2000	0,89
2001	0,9
2002	0,9

3.4. Друга хвиля російськомовних перекладів (1993-2000)

Виокремлюємо означений період, бо без його розуміння неможливо збагнути специфіку українського перекладацтва.

Перша хвиля російськомовних перекладів в Україні, сягнувши піку 1992, за кілька наступних років зійшла нанівець. Загальною читацькою модою на тоді була навколومیстична тематика й відповідно з'явилася адекватна пропозиція. Засноване в Києві Видавництво «Софія» розпочало видрук дев'яти томів Карлоса Кастанеди (стартові наклади - від 80 000 прим.). За якихось п'ять років київська «Софія», публікуючи езотеричну та літературу з йоги, перетворилося на лідера у виданні перекладної езотерики на всьому пострадянському просторі (10-15 новинок на місяць) й відкрила представництва у Москві та Санкт-Петербурзі⁹.

Другим помітним перекладацьким проектом 1993 року стала «Серія 700», котра спочатку маркувалася двома видавцями - «Фіта» та «Ніка-Центр». Первістком «Фіти»/«Ніки» став двотомовик вибраного Річарда Баха, наступного року вийшли твори Густава Майрінка, а з 1995 до 1999 з'явилися нові переклади (нові й для Росії) класичної психологічної прози на межі з езотерикою і містикою (саме це було «фішкою» серії) у збірниках вибраних творів таких авторів: Говард Лавкрафт, Італо Кальвіно, Борис Віан, Марсель Еме, Ежен Йонеско, Семюел Беккет, Вільям Голдінг, Фредерік Трістан, Умберто Еко, Патрік Зюскінд (усього понад тридцять випусків).

⁹ «Випускаем книги, которые нам интересны» // Книжное обозрение, 3 сентября 2001 г.

Року 1994 з'явилася коротка, проте пам'ятна серія книжок (більшість перекладів була здійснена російською вперше) об'єднання видавництв «Новий круг»/«Пор-Рояль»/«AirLand» (Київ), яка презентувала твори: Хосе Ортега и Гассет, «Этюды об Испании»; Сёрен Киркегор, «Наслаждение и долг»; Карл Густав Юнг, «Воспоминания, сновидения, размышления».

Це видавниче об'єднання 1995 року випускає переклад двотомовика російською творів Джека Керуака, так само досі невідомих і на російському ринку.

У другій половині 1990-х власну «Бібліотеку езотеричної літератури» друкує у перекладі російською мовою й київське видавництво «Ваклер». Водночас «Ваклер» підтримує серію «Актуальна психологія». У цій же серії здійснено унікальний проект - переклад і видання творів Карла Густава Юнга у семи томах. Третя видавнича серія - «Сузір'я мудрості» - представляла антропологічний напрям (Джозеф Кемпбел, Дж.Дж.Фрезер, Броніслав Маліновський, Мішель Фуко, Олдос Гакслі та ін.). Єдиним українським перекладом серії був Роже Каюа, «Людина і сакральне» (2003), виданий за підтримки Фонду «Відродження».

Харківське видавництво «Око» починало з книжок у російськомовних перекладах. Першим виданням було Вашингтон Ірвінг, «Жизнь и путешествия Христофора Колумба» (1992). Другим перекладним проектом, який одразу потрапив до московських гіт-парадів, стала робота Мартіна Лютера «Время молчания прошло. Избранные произведения 1520-1526 гг.» (1994). 1996-го «Око» перекладає фундаментальну німецьку енциклопедію Макса Тільке та Вольфганга Бруна «История костюма» (видана спільно з московським «ЭКМО»). Якийсь час «Око» брало участь в реалізації «Програми перекладів» МФВ та французької «Сковороди».

Водночас 1999 року «Око» зав'язує пекеджерські стосунки (виконання штучних проектів для видавництва конвеєрного типу) з московським видавничим гігантом «ЭКМО»: для серії «Антологія мудрості», де вийшло кілька десятків назв, харків'яни виконують переклади та коментування.

Серед російськомовних перекладів гуманітаристики помітним був короткочасний (1995-1997) проект «Вершини мисти-

ческой философии» від фірми «УЦИММ-пресс» (Київ). Проте резонансні на той час тексти гностиків, Плутарха («Исида и Осирис»), Плотіна, Блаженого Августина та Блаженої Анжели були лише поверненням до читацького обігу здебільшого дореволюційних перекладів.

Не були оригінальними перекладами більшість багатотомовиків, випущені упродовж 1990-х харківським видавництвом «Фоліо».

Ще простішу схему практикував київський «Борисфен»: докупи збирали відомі російські переклади (часто - з московського журналу «Иностранная литература») й випускали багатотомовики, або серії на кшталт «Библиотека полуночника», де публікувалися відомі французькі та британські романи ХХ ст.

Приблизно до 1997 року київські та харківські видавці російськомовних перекладів вільно оперували на російському книжковому ринку. Їхні новинки зазвичай потрапляли до списку бестселерів. Ситуація з російськомовними перекладами в Україні почала кардинально змінюватися 1996. Пільги, які того року отримали росіяни, дозволили їм вигідніше друкувати книжки в себе.

Брати на обмін-реалізацію дорожчі українські книжки ставало для російських партнерів невигідно. На початку 2000-х книгообмін затухає, і великі російськомовні перекладні проекти українських видавців припиняються. А наприкінці 2000-х на російському ринку перестає оперувати навіть «Фоліо».

Проте це видавництво - одне з небагатьох в Україні, що знається на книжкових стратегіях - вже 2001 воно провело реструктуризацію своїх ризиків, започаткувавши серію «Библиотека світової літератури», де й досі публікуються (кількість видань наближається до сотні) і нові, і редаговані радянські україномовні переклади хрестоматійних текстів. Реактуалізація українського перекладного доробку відбувається під патронатом Інституту літератури Академії наук України, науковці якого упорядковують та коментують видання цієї серії.

Активну перекладну діяльність (російською) 2001 року розпочав харківський «Клуб сімейного дозвілля», але це пов'я-

зано з тим, що видавництво представляє клубну систему продажу книжок від світового книжкового лідера «Бертельсманн» на території не лише України, а й Росії.

Друга хвиля російськомовних перекладів 1993-2000 рр., які здійснили українські видавці, негативно вплинула на розвиток українськомовної книжкової справи. Піонерські переклади і художніх, і філософських текстів створювали в масового споживача відчуття меншовартості української мови, книжковий статус якої підтримували тоді лише МФВ та Посольство Франції в Україні - і аж ніяк не уряд України. До того ж, книгообмін з росіянами додатково тиснув на роздрібні продажі, виштовхуючи з книгарень власне українську книжку, не захищену вітчизняним законодавством.

Загалом негативна для українського книжкового ринку діяльність зазначених видавців мала й позитивний наслідок: видання російськомовних перекладів художньої класики (від «Ніка-Центру» та «Фоліо») і гуманітаристики (від «Софії» та «Ваклера») високо піднесли поліграфічно-дизайнерський стандарт.

3.5. 2002-2012

За офіційно наданою для цього дослідження інформацією Книжкової палати України, **2002 року вийшло 292 переклади українською мовою**. Проте це не підтверджується їхнім же бібліографічним списком, де цим роком марковано лише 167 видань (куди входять також 6 мовних посібників, які некоректно вважати повноцінними перекладами). Остання цифра майже збігається зі статистикою Всеукраїнського рейтингу «Книжка року'2002» (топ перекладів - у Додатку 2), де фігурує 131 перекладена українською книжка. Як і попередні роки, понад половину перекладів - гуманітаристика. Трохи збільшилася кількість художніх перекладів, але за рахунок збільшення уваги видавців до іноземної дитячої літератури. Київське видавництво «Юніверс» 2002 року розпочало співпрацю з Нідерландським літературним фондом, випустивши роман сучасного письменника Гаррі Муліша «Процедура». Відтоді за 10 наступних років вийшло 15 перекладів з нідерландської, переважна більшість яких належить саме «Юніверсу».

Міжнародний фонд «Відродження» 2002 року звітував, що в межах «Проекту перекладів» українською видано вже 157 назв.

Книжкова палата України 2003 року зафіксувала 344 переклади українською. Проте перевірка відповідного бібліографічного списку засвідчує статистичну похибку у 24 % - насправді там фігурує 263 видання. Це корелює зі статистичною рейтингу «Книжка року'2003», де зазначено 219 видань. Співвідношення белетристики та гуманітаристики на тому ж рівні, приблизно навпіл. До цікавих видавничих проектів того року належить серія київського видавництва «Факт» під назвою «Текст+Контекст» - літературознавче осмислення українських перекладів (доданих у книжці) певного автора: «Улюблені англійські вірші»; «Сорочинський ярмарок на Невському проспекті. Українська рецепція Гоголя»; «Відлуння самотності: Кнут Гамсун та контекст українського модернізму». У топі тогорічного рейтингу фігурує переклад Джона Фаулза «Арістос», котрим вінницьке видавництво «Тезис» розпочинає роботу з іноземними ліцензіями (згодом перейде на літературу для дітей та юнацтва, і посяде помітне місце серед перекладачів іноземних творів для тінейджерів).

Частка україномовних перекладів 2004-2008 щороку зростає, і за п'ять років приріст становить за бібліографічним реєстром Книжкової палати України 65,9 %, за статистикою рейтингу «Книжка року» - 21,1 %. Така розбіжність пояснюється тим, що саме в ці роки в Україні стали масово видаватися переклади з російської популярних довідників-порадників (домоводство, городництво, самолікування, ігри, гороскопи і т. ін.) - більшість із цих видань до номінаційних списків Всеукраїнського рейтингу не потрапляли. Першими на ринок перекладів без підтримки іноземних грантів виходять видавці літератури для дітей та юнацтва («А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Видавництво Старого лева», «Махаон-Україна», «Теза»). У секторі перекладної художньої літератури розпочинає програму самостійних перекладів «Фоліо» і - з 2006 - «Клуб сімейного дозвілля» (того року розпочато проект «Світові бестселери українською». У секторі гуманітаристики активно працюють нові гравці: «Ніка-Центр», «К.І.С.», «Києво-Могилянська академія» (усі - Київ), «Астролябія» (Львів). Проте

поступ у цій царині й далі визначається іноземними ґрантами. Гете-Інститут 2004 спільно з Фондом «Відродження» започатковує програму перекладу німецьких творів (внески сторін - по 45 000 євро на рік). Активізується також Британська Рада в Україні та Польський Інститут у Києві.

Кризовий 2009 рік призвів до падіння обсягів виробництва книжок загалом і зменшив кількість перекладів (порівняно з попереднім роком) на 32,1 %. Проте, за версією «Книжки року», падіння україномовних перекладів того року не відбулося. Це свідчить про те, що, з одного боку, різко зменшилося перекладання прикладної літератури (переважно - з російської), а з іншого - стабільністю функціонування іноземних ґрантових програм. До показника 2008 року (згідно з хронологічною бібліографією Книжкової палати України) вітчизняне книговидання майже повернулося 2010 року, а наступного року перевищило рівень видання перекладів до кризи на 27,7 % (за статистикою «Книжки року» - на 49,7 %: знов-таки за рахунок постійної позитивної динаміки в сегменті белетристики та гуманітаристики). Рік 2009 прикметний виходом на ринок незалежного від іноземних ґрантів випуску західної гуманітаристики видавництва «Темпора» (Київ). А наступного року «Темпора» розпочинає друкувати самостійні переклади белетристики та есеїстики зі скандинавських, центральноєвропейських та балканських літератур.

У 2010-2012 роках видання перекладів за рахунок іноземних ґрантів статистично зменшується у загальному репертуарі видавництв приблизно на 41 % для художньої літератури (включно з дитячою) і на 12 % для гуманітаристики.

Частина перекладів (від 2011) здійснюється за рахунок коштів бюджетної програми «Українська книга». Лідерами незалежного перекладного книговидання в Україні є «Клуб сімейного дозвілля» (Харків), «Фоліо» (Харків), «Свічадо» (Львів), «Махаон-Україна» (Київ), «Темпора» (Київ), «Видавництво Старого Лева» (Львів), «Навчальна книга-Богдан» (Тернопіль) та «БАО» (Донецьк) - останнє продукує здебільшого переклади прикладної літератури з російської.

3.6. Останнє десятиліття: мови, теми, імена

У репертуарі українських видавців абсолютний пріоритет мають переклади з англійської, приблизно 44 % від усіх перекладних видань. На друге місце державна статистика Книжкової палати України ставить переклади з російської із завищеним процентом, що нібито становить половину від англійських (ми вважаємо - близько 16 %).

Бібліографічні списки свідчать, що значна кількість цих перекладів складається з текстів мінімального інтелектуального навантаження: порадики з ведення домашнього господарства, городництва, кулінарії, гороскопів і сонників, практик дозвілля, а також перекладів службового характеру і дитячих книжок-«метеликів» - кількосторінкових брошур. Перекладів гуманітаристики практично немає (що пояснюється прямим виходом на український ринок оригінальних російських досліджень). Залюбки перекладають «дитячих» авторів з Росії (половина списку подана в Таблиці 7, що розміщена у додатку).

За накладками, зазначеними у вихідних даних книжок, перші позиції посідають саме «дитячі» письменники: Корній Чуковський (понад 140 000), Микола Носов (понад 70 000) та різні варіації на тему міфів Давньої Греції, здебільшого у переказі М. Куна (понад 112 000 прим.).

Наклади прикладної літератури, автори якої маловідомі публіці, а проте вельми витребувані у видавців різноманітних універсальних довідників-порадників (головні продуценти такої літератури - донецькі видавництва «БАО» і «Сталкер»), є набагато вищими за наклади книжок дитячих письменників.

Третє-п'яте місця у загальному перекладному репертуарі 1992-2012 років посідають переклади з французької, німецької та польської (приблизно 13, 11 та 7 % від загальної кількості перекладів; єдиний раз - 2010 року - кількість німецьких перекладів перевищила французькі). Це переважно белетристика та гуманітаристика.

Якщо за останні 10 років з польської перекладено (за даними Книжкової палати України) 389 видань, то переклади

з інших мов здійснювалися у набагато менших обсягах: з італійської - 127 видань, з данської - 88, зі шведської - 87, з іспанської - 77, з японської - 48, з норвезької - 39, з чеської - 37. З інших мов кількість перекладів за десятиліття не перевищує 20 назв (з грузинської - 14; з вірменської - 4). Переклади з офіційних мов національних меншин України можна не брати до уваги, оскільки таких лічені одиниці, що змушує припустити низький рівень розвитку літератур та гуманітаристики на цих мовах у межах України.

Зазначене співвідношення між основними мовами, з яких перекладають українською, простежується і на **топі найчастіше перекладених письменників**.

Таблиця 9. Письменники,
твори яких найчастіше перекладають

Автор	К-сть видань (2002-2012)
Гоголь, Микола	33
Шекспір, Вільям	26
Кінг, Стівен	22
Верн, Жуль	17
Дяченко, Марина і Сергій	17
Лондон, Джек	17
Браун, Ден	14
Твен, Марк	14
Вайлд, Оскар	11
Кafka, Франц	11

Найбільш тиражними за останні десять років можна вважати книжки Стівена Кінга (близько 200 000 прим.) та Дена Брауна (понад 160 000 прим.).

Видавничі преференції щодо перекладів літератури для дітей та юнацтва подано у табл. 10 (твори О. Пушкіна та О. Толстого представлені казками):

Таблиця 10. Топ десяти найчастіше перекладених авторів для дітей та юнацтва

Кіплінг, Джозеф Редьярд	23
Чуковський, Корній	21
Керрол, Льюїс	20
Ролінг, Дж. К.	18
Пуллман, Філіпп	17
Грімм, брати	13
Дефо, Даніель	13
Стівенсон, Роберт Луїс	13
Носов, Микола	12
Андерсен, Ганс Христиан	11

Переклади дитячої літератури - найбільш динамічний сектор. Показник перекладів такої літератури 2004 року перевищив 15 % і на 2011 сягнув піку: 29 % (статистика «Книжки року»). За даними Книжкової палати України, частка перекладів становить сьогодні понад половину від усіх книжок для дітей, але тут враховано і брошури, тож власне перекладів для дітей і юнацтва виходить нині у межах третини від усіх видань.

У класифікаторі Книжкової палати України гуманітаристика фіксується за тематичним розділом «Політична і соціально-економічна література». Невиправдано виокремлюється розділ «Література з філологічних наук», адже перекладаються зазвичай концептуальні праці, що в західній класифікації потрапляють до філософської категорії. Почастіше те саме стосується і розділу «Література з освіти та культури». Якщо уніфікувати ці розбіжності й відкинути брошури здебільшого службового характеру, та зіставити з даними Всеукраїнського рейтингу «Книжка року», тематичне співвідношення перекладів 2012 року виглядатиме так:

- гуманітаристика - 35 % (частка гуманітаристики поволі зменшується від піку 54 % на початку 2000-х);
- художня література - 35 %;
- дитяча - 22 % (після сплеску перекладів цієї групи 2011, статистика повернулася до середньорічного показника).

Серед прикладної літератури статистично значущою є лише група релігійно-мотиваційної літератури. Список авторів, твори яких перекладають найчастіше, представлено у Таблиці 11, що розміщена у додатку.

4. Перекладачі

Перекладачі - особливо вразлива ланка у процесі створення перекладної книжки. Середні гонорари за переклад з більш-менш поширених мов (англійська, французька, німецька, польська) - від 18 до 30 гривень за 1000 символів. Приблизно такі ж гонорари отримують книжкові рецензенти в україномовній пресі, тож в обох учасників процесу однакова проблема з якістю: перші часто задовольняються фактично підрядником, другі - майже не читають «рецензованих» творів.

Порівняння не випадкове: оскільки культурологічна журналістика оплачується в Україні украй низько, ніхто систематично не працює над фаховою критикою перекладів. Трохи більші середні гонорари дістаються перекладачам з менш поширених мов, а от з російської - взагалі мізерні..

Зацікавлення станом справ у перекладацькій діяльності з боку державних установ України обмежується двома щорічними преміями. Ще 1972 року Рада Міністрів УРСР заснувала Премію імені Максима Рильського, грошове наповнення якої становило 1000 радянських карбованців, що на тоді було неабиякою сумою. Премія існує дотепер (під егідою Національної Спілки письменників України), і розмір її не змінився - та сама тисяча, але вже гривень.

Від 2010 року Кабінет Міністрів України затвердив за Міністерством культури нову Літературну премію імені Григорія Кочура, утім з трохи звуженою адресністю: «*За визначні здобутки у галузі поетичного художнього перекладу та перекладознавства*». Ще одна премія - Ars translationis імені Миколи Лукаша - заснував 1989 року журнал іноземної літератури «Всесвіт» за найкращі публікації, уміщені в цьому журналі (преміальний фонд - 1000 грн).

Завдяки програмам Фонду «Відродження» у Львові успішно працював проект «Перекладацька майстерня»¹⁰), а згодом «Лабораторія наукового перекладу». У «Лабораторії...» проведено понад 100 семінарів (практичних, термінологічних та з обговорення уже здійснених перекладів). Результатом діяльності «Лабораторії...» стало укладання кількох словників:

- Англійсько-український словник термінології з освітньої політики,
- Англійсько-німецько-французько-український словник євроінтеграційної термінології,
- Німецько-український словник гуманітарних наук.

Завдяки роботі «Лабораторії...» здійснено переклад двох томів «Європейського словника філософії (К.: Дух і Літера). Для оперативного обміну інформацією між семінарами створено веб-ресурс <http://prostory.net.ua>, присвячений, зокрема, проблемам літературного перекладу і фінансово підтриманий МФВ.

Від 2011 на Форумі видавців у Львові започатковано Міжнародний фестиваль перекладів TRANSLIT, що вперше відбувся за підтримки програми «іЗ» Фонду Ріната Ахметова «Розвиток України».

5. Рекомендації

На розвинутих книжкових ринках видання перекладів є саморегульованою справою, яка не потребує спеціальних державних преференцій. Проте український ринок не можна зарахувати до розвинутих - таким він може стати лише за суттєвої державної підтримки:

- адміністративного обмеження надмірного російського книжкового імпорту шляхом митних квот і тарифів (як це практикується в інших галузях економіки);
- надання економічних стимулів книгарням, що віддають пріоритет товару вітчизняних виробників книжок;
- запровадження урядових гарантій на кредити для книговидавничої діяльності;

¹⁰ www.humanities.org.ua/TW/alm.htm

- реальної боротьби правоохоронних органів з контрафактною продукцією;
- різкого збільшення фінансування бібліотек з держбюджету;
- підтримки заходів з пропаганди книжки і читання (в тому числі й фінансуванням спеціалізованої преси, теле- і радіопрограм, веб-ресурсів).

Важливо, щоб Книжкова палата України не пасивного обліковувала надіслані примірники, а здійснювала повний фаховий реєстр книжок із супутньою деталізацією за наявністю чи відсутністю ринкових ознак кожного зафіксованого видання. Тематичні класифікатори потрібно гармонізувати з європейськими стандартами, а бібліографічні комп'ютеризувати у програмах, придатних до подальшого статистичного контент-аналізу.

Ефективним кроком на підтримку перекладацької справи як такої й підвищення її суспільного статусу може бути уведення до Національної премії імені Тараса Шевченка номінації за найкращий переклад (з кардинальною зміною Положення про премію - уведенням інституту фахових номінаторів і зробити її незалежною від підпису президента країни).

ПРО ПРОФЕСІЙНУ НІМОТУ

Коментар Нелі Ваховської¹ на дослідження
перекладів іноземної літератури українською мовою

Двадцять років незалежності потужно вдарили по перекладній книзі в Україні: нині молодому поколінню лишилися хіба що легенди про гігантські накладі видавництва «Дніпро», авангардність журналу «Всесвіт» і важкі взаємини титанів художнього перекладу зі Спілкою письменників. Сьогодні ми, перекладачі, мало знаємося між собою, погано поінформовані про нові книжки, видавництва, умови праці... Тому можна тільки вітати ініціативу проекту *Book Platform* з дослідження стану перекладів з української та на українську мову протягом останніх двадцяти років і, безперечно, подякувати Костянтину Родіку за його хоробрість першопрохідця з аналізу ситуації перекладної літератури доби незалежної України.

Дослідження «Переклади літератури з іноземних мов українською мовою» переконає своїм обсягом (61 сторінка) та впорядкуванням за основними канонами академічного письма. На початку дослідник цілком справедливо вказує на хиби роботи Книжкової палати - основного лічильного органу книжкового ринку України, - які унеможливають отримання точних кількісних показників. Цю трудність пан Родик вирішує досить елегантно - звіряючи дані Книжкової палати з рейтингами конкурсу «Книжка року» і враховуючи заявлену Українською асоціацією книговидавців та продавців книжок похибку офіційної статистики. Далі дослідник зазначає: «Стосовно матеріального становища перекладачів, частки витрат на переклад та редагування у собівартості видань, специфіки співпраці перекладачів з видавцями й таке подібне, то ця інформація доступна дослідникові лише з обережних непротокольних інтерв'ю учасників процесу, яку наразі неможливо підтвердити документально». Що ло-

¹ Неля Ваховська - перекладачка, голова правління Творчої спілки перекладачів і письменників, Київ

гічним чином викликає запитання про предмет дослідження. На жаль, перший розділ «Межі, цілі, методика» відповіді на запитання не дає, як і не повідомляє нічого ні про цілі, ні про використану методику. Можна припустити, що пан Родик досліджував динаміку розвитку ринку перекладної літератури в Україні з кінця 1980-х по 2012 роки з погляду видавців, адже інші дієвці «перекладацького процесу», як автор називає сферу художнього перекладу, - перекладачі, літературні агенти, літредактори тощо - не були включені до дослідження як професійні групи, які *не мають офіційно артикульованої позиції*. І це в чомусь правдиво: на відміну від видавців, перекладачі донедавна не мали профспілки чи іншого репрезентативного органу, за винятком відповідного підрозділу Спілки письменників, який, проте, не надто переймається профспілковими питаннями, а молода ТСПП іще не встигла достатньо позиціонувати себе. Літредактори ж, наскільки мені відомо, і досі не мають власної представницької організації. Проте останніми роками в ЗМІ та інтернет-медіа було опубліковано цілу низкою інтерв'ю з перекладачами та літредакторами, що є офіційними документами, навіть якщо представляють суб'єктивний погляд на ситуацію. На жаль, дослідник знехтував цими джерелами.

Також дещо проблематичним виглядає вокабуляр, яким можна було б окреслити об'єкт дослідження: вочевидь, ідеться про переклади художньої, дитячої літератури та гуманітаристики. При цьому дослідник постійно нарікає на змішання понять у статистиці Книжкової палати, яка не розрізняє між, приміром, перекладними поезією та прикладною чи навчальною літературою, тобто не враховує поняття *художнього перекладу*. Водночас сам пан Родик, на жаль, не дає визначення худперекладу, обмежуючись цитатою із Дейтуса К. Сміта молодшого про те, що «роль і значення перекладів» - це *«робити нічим не замінний внесок у розумовий та духовний поступ»* [виділення авторське]. У контексті теорії перекладу від Гумбольдта і Шляєрмахера до Гадамера і політичної філософії перекладу посилення на таке надміру абстрактне і пафосне визначення наштовхує на думку, що дослідник не цілком свідомий специфіки художнього перекладу як частини літературного процесу (у розділі 3 взагалі ідеться про якусь особливу інтелектуальну складову, «при-

таманну повноцінним перекладам»). Це може пояснити «перекіс» дослідження в бік ринково-економічних чинників і висвітлення інтересів лише однієї професійної групи.

У другому розділі під структурно незрозумілою назвою «Резюме» пан Родик наводить своє потрактування труднощів ринку перекладної літератури: «Головна проблема видання перекладів з іноземних мов на українську - критичне перенасичення вітчизняного книжкового ринку російською продукцією». Цілком можливо, що це твердження частково правдиве, проте аргументація дослідника не дозволяє в цьому переконатися: пан Родик посилається на якісь соціологічні опитування, дані про які не наводить (а ми знаємо, що далеко не всім т. з. соціологічним дослідженням в Україні можна вірити), а також на експертну оцінку Асоціації книговидавців і продавців книжок: «випущені в Україні книжки на ринку продажів становлять приблизно 5% від на початку 1990-х до 25% нині». Зауважмо, в цитованому фрагменті не йдеться про перекладну книжку - то на що ж посилається дослідник?

В подальшому пан Родик пропонує такий собі історичний шкіц розвитку українського перекладного книговидання з кінця 1980-х і до сучасності із «вододілами» 1993-94 років - перші проекти фонду «Відродження» та посольства Франції в Україні, виникнення видавництва «Основи» і сучасної моделі видання перекладів: мінімальний наклад за умови грантової підтримки; 1995 - спроби комплексного моніторингу книжкового ринку, результатом чого став рейтинг «Книжка року», 1999 - обвал долара і масовий спад виробництва у сфері книгодруку, проте зростання частки україномовних перекладів за рахунок реформованої програми МФВ; 2006 - відхід окремих видавництв від грантової залежності у сфері перекладної дитячої та частково художньої літератури; 2009 - економічна криза. Дослідник наводить розлогі списки виданої на той час продукції, основних видавництв, організацій-грантодавців, дані з виробництва книжок на душу населення і т.і., що є чи не першою і цілком переконливою спробою системного опису динаміки розвитку видавничого бізнесу на ділянці перекладної літератури в Україні. Звісно, цій частині дослідження можна місцями закинути дублювання думки чи нечіткість критеріїв періодизації, проте критичними

вони аж ніяк не є. Іноді тут можна сподибати й курйози на кшталт «україно- та російськомовних видавців» (ідеться про українські видавництва, які видавали перекладну літературу відповідно українською чи російською мовами) чи Йонеско, Беккета, Еко, Віана та ін., зарахованих до «класичної психологічної прози на межі з езотерикою і містикою» тощо.

Якщо аналітика на основі кількісного методу дослідження «Переклади літератури...» приємно вражає, то його якісні аспекти викликають чимало запитань. Приміром, сумнівними є припущення дослідника про те, що саме дискотеки і телесеріали, а не ситуація політичної та економічної нестабільності знищили українського читача у 90-ті роки. Певний скепсис викликає поділ інтелігенції кінця 1980-х на «політично активну гуманітарну» та «технічну й адміністративну, що стоїть поза ідеологією», так наче окремі професії передбачають щеплення від політичної ангажованості. Й аж ніяк не можна погодитися з його ультимативним твердженнями: «іноземні донори зазвичай відшкодовують близько 50% загальних видавничих коштів» та «на ринку філософських перекладів видання на замовлення грантодавців становлять майже незрушне правило до сьогодні». Перше чітко вказує на те, що автор дослідження знайомий переважно лише з програмою Міжнародного фонду «Відродження» (який він невтомно вихваляє, мало помічаючи зусилля, в тому числі і з розвитку перекладацької справи, інших грантодавців), адже більшість сучасних іноземних програм підтримки перекладів скеровані *на перекладача*, а не видавництво - позиція, логіка якої досі є білою плямою для багатьох українських видавців і пунктом їхнього професійного непорозуміння з перекладачами. Що ж до «замовних» перекладів філософії, то це просто нонсенс - або якесь химерне тлумачення дослідником поняття філософія.

У контексті основної тези дослідження про згубність російського експорту для української перекладної книжки привертає увагу позиція пана Родика щодо російськомовних перекладів, виконаних в Україні. За словами дослідника, до 1996 року ці переклади, видані переважно у Києві та Харкові, дуже успішно продавалися на російському ринку, проте не витримали конкуренції з пільгами, які російський

уряд надав своїм видавцям. Пан Родик зазначає: «Потужна і яскрава друга хвиля російськомовних перекладів, здійснених упродовж 1993-2000 рр. українськими видавцями, назагал *негативно* (виділення моє - Н.В.) вплинула на розвиток власне україномовної книжкової справи. Піонерські переклади як художніх, так і філософських текстів створювали у масового споживача відчуття меншовартості української мови (...)». Логіка цього твердження парадигматична для всієї сьогоднішньої дискусії про статус російськомовної літератури, створеної в Україні (а художній переклад, як не крути, таки література): оскільки якість україномовного продукту в чомусь не найкраща, то ситуацію конкуренції із російськомовною продукцією, створеною в Україні, слід усунути - просто щоб не виникало порівняння. Вочевидь, саме ця логіка ексклюзії дозволяє пану Родіку припускати, що мала кількість перекладів з офіційних мов національних меншин України означає «низький рівень розвитку літератур та гуманітаристики на цих мовах у межах України», замість ставити питання про доступ нацменшин до публікацій і т.і.

Серед причин програшу української перекладної книжки перекладам, виданим у Росії, пан Родик цілком слушно називає швидкість та кращий економічний потенціал російського ринку, конкуренцію з яким сьогодні не може витримати пересічний український видавець. Проте дослідник майже повністю ігнорує аспект якості перекладної книжки (як продукту видавництва, а не лише перекладача) в Україні: поширену практику перекладу через третю мову, публікації невчитаних або погано редагованих текстів, низький рівень видавничої культури (кепське оформлення, поганий папір тощо), малі накладки, що швидко вичерпуються, неправильне позиціонування перекладів на ринку та слабкі маркетингові стратегії українських видавництв.

Не в останню чергу важливим є питання умов праці перекладачів в Україні: прекарність, відсутність шкіл і підтримки професійного розвитку, перебування у сірій правовій зоні, нерозвиненість лінгвістичної інфраструктури, шизофренічне зависання у ситуації «війни правописів» тощо. І тут пан Родик слушно зазначає: «Перекладачі - найбільш вразлива ланка у процесі створення перекладної книжки. Середні гонорари за

переклад з більш-менш поширених мов (англійська, французька, німецька, польська) - від 18 до 30 гривень за 1000 символів. Приблизно такі ж гонорари дістають книжкові рецензенти в україномовній пресі, тож у обох учасників процесу однакова проблема з якістю: перші часто-густо задовольняються фактично підрядником, другі - майже не читають «рецензованих» творів». При цьому дослідник вважає, що саме рецензенти-критики як професійна група мають чинити тиск на видавництва і піднімати їхні критерії якості «щодо пропонованих перекладів». Ця позиція також надзвичайно репрезентативна для українського суспільства і книжкової сфери як такої: за якість перекладу начебто відповідає лише перекладач, а що йому дуже погано платять, то й високої якості чекати нічого. Це принципово хибна позиція. Якість перекладу складається не лише із роботи перекладача - без діалогу з літредактором, без гарної коректури, тобто без внеску видавництва добрий переклад неможливий. У своїх міркуваннях про «перекладацький процес» пан Родик плуває суб'єкта перекладної книжки - тобто видавця, і суб'єкта перекладу - перекладача. Лише їхня взаємодія створює процес і його якість. Проте доки видавці, які в ієрархії виробничих відносин стоять над перекладачем, і перекладачі як прекарізована професійна група, не перебуватимуть у ситуації рівного партнерства, ніякий експорт, ніякі критики не змінять якості українського перекладу.

На завершення зауважу: за наявних умов відсутності чи ускладненого доступу до статистичних даних та експертних оцінок, а також у стислих часових рамках проекту *Book Platform* дослідження Костянтина Родика «Переклади літератури з іноземних мов українською мовою» цілком і повністю заслуговує схвалення. Цією студією дослідник та проект створили точку відліку, базу, від якої можна відштовхуватися у подальшій громадській дискусії про український переклад. Звісно, запитань лишилося багато: про роль літературних івентів, ярмарків, фестивалів, друкованих журналів та інтернет-ресурсів у розвитку перекладацької справи незалежної України, про умови праці українських перекладачів та літредакторів і способи їх покращення, про діалог із видавцями, урядом, про статус російськомовних перекладів в Україні тощо. Але найважливішим для повноцінного діало-

гу залишається завдання *надати голос* поки що соціально німим професійним групам - перекладачам і літредакторам - для забезпечення базової прозорості в українському художньому перекладі. Насамперед нам потрібне фахове дослідження професійної ситуації названих вище професійних груп, базоване на достовірних емпіричних даних, яке дозволить оцінити склад цих професійних груп, типові умови праці, проблеми тощо. Лише тоді діалог із видавцями та громадськістю про художній переклад зможе уникнути «перекосів» та голослівних припущень.

КОМЕНТАР

Дмитра Дроздовського¹ на дослідження
перекладів іноземної літератури українською мовою

Історія українського перекладу засвідчує беззаперечні здобутки в цій царині та свідчить про яскраві віхи. Так, у радянський час, усупереч тогочасній ідеології, як форма своєрідного «естетичного протистояння» з'явилося гроно потужних перекладачів — Микола Хомичевський (Борис Тен), Григорій Кочур, Микола Лукаш, Євген Попович, Анатоль Перепада та ін. Ці українські тлумачі, за якими в часи незалежності закріпиться назва «велети українського духу», зробили величезний внесок у розвиток та утвердження української культури, сприяючи функціонуванню української мови. Часом саме їхні переклади ставали тим осердям, навколо якого об'єднувалися українські інтелектуали та поряд із яким вібували різні продуктивні мистецькі енергії. Ще раніше, в 1900-1930-і рр., чимало українських інтелектуалів так само працювали в царині літературного перекладу, пропонуючи українськомовні версії найкращих англійських, французьких, німецьких, польських, російських та ін. творів (згадати лише перекладацькі доробки Лесі Українки, М. Зерова, М. Драй-Хмари, М. Рильського, В. Підмогильного та ін.).

Проте, маючи такі потужні з'яви, українське перекладацтво після 1991 року опиняється в доволі складній ситуації. Після розпаду Радянського Союзу Україна, що цілком зрозуміло, не була готова до переходу на ринкові моделі подальшого розвитку. Далася взнаки стагнаційна радянська економіка, адміністративно-командні форми управління тощо. Українська держава, здобувши незалежність, перейшла у стан економічно-фінансового колапсу, що призвело до знецінення грошової одиниці, гіперінфляції тощо. Ці негативні пострадянські явища позначилися й на культурних тенденціях,

¹ Дмитро Дроздовський - кандидат філологічних наук, науковий працівник Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка Національної академії наук України, головний редактор журналу «Всесвіт»

зокрема і в царині перекладу. Цю галузь потрібно було починати з нуля, бо схеми роботи в ній, сформовані в радянський період, уже не мали успіху й не відповідали новим викликам світового ринку. Занепад видавництва «Дніпро», одного з лідерів у царині перекладної літератури в радянський час, – яскравий приклад нових форм функціонування цієї галузі, до яких не змогли адаптуватися радянські видавничі гіганти.

Дослідження «Переклади літератури з іноземних мов українською мовою» Костянтина Родика (здійснене в рамках проекту *Book Platform*), безсумнівно, можна назвати фундаментальним. Воно заповнює прогалини в історії розвитку нового українського книговидання. Цей науковий проект має значний евристичний потенціал (скажімо, в тих розділ, де автор говорить про перший український лонгселер – переклад з англійської мови праці «Україна: історія» професора історії та політології Йоркського університету (Канада) Ореста Субтельного; або цікаві спостереження про 1993 р., коли єдиний раз за всю історію новітнього українського книговидання кількість перекладів із французької мови перевищила кількість перекладів із англійської; або про не досліджувану раніше другу хвилю російськомовних перекладів упродовж 1993-2000 рр. як причину стагнації україномовної перекладацької справи) і є актуальним для подальшого розвитку видавничої справи в Україні. Дослідник удається до схематичного узагальнення аналізованого матеріалу, до використання таблиць, які вельми рельєфно й переконливо унаочнюють проблеми українського книговидання в царині перекладу. Дозволю звернутися до окремих пунктів хронологічно вибудованої таблиці, що візуалізує кількість примірників перекладної літератури на душу населення.

Рік	Примірників на душу населення	Динаміка (до попереднього року)
1990	3,2	-17%
1993	1,7	-29,16%
1999	0,36	-59,09%

Ця таблиця кількісно показує, як в Україні фактично занепадає галузь книгодрукування на тлі загальноекономічних та соціокультурних проблем. Зазначу, що це падіння відбувається на тлі тотального знищення мережі книжкової дистрибуції, яка була вибудована в радянський період так, що столічні видання обов'язково потрапляли в сільські та навіть селищні бібліотеки. У часи незалежності такого механізму книгозбуту вже немає. І хоча на цьому аспекті не акцентує своєї уваги дослідник, проте цей фактор, як на мене, надзвичайно важливий, оскільки він детермінує діяльність видавництва. Українські видавці 1990-2010-х рр. позбавлені належної підтримки з боку держави не лише у формі оподаткування, а й також у формі реалізації книжкової продукції. Проте цифри скорочення примірників на душу населення вражають своїм негативним експоненціальним зростанням, що має місце протягом десяти років.

Дослідження К. Родика навіть статистично фіксує ці проблеми, а тому становить особливу цінність для нинішньої української державної політики в галузі книгодрукування (наприклад, рекомендації автора щодо адміністративного обмеження надмірного російського книжкового імпорту шляхом митних квот і тарифів, як це практикується в інших галузях економіки). Окремі положення цієї наукової праці мають бути розглянуті фахівцями з державного управління та обов'язково втілені на практиці. Новизна цієї праці пов'язана і з іншими представленими в ній ракурсами дослідження.

На жаль, після 1991 р. в Україні утворилася проблема з реєструванням видавничої продукції, пов'язана як із нестачею фахівців у цій галузі, так і з не розробленістю нових критеріїв, які б відповідали сучасним умовам книгодрукування. Як зауважує К. Родик: «Укладання національної бібліографії доручено урядом на Книжкову палату України. Проте, виконання державного завдання ця установа проводить на рівні примітивного обліку надісланих видавцями примірників. Але не всі видавництва надсилають свою продукцію і далеко не кожному надруковану книжку: за оцінкою Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, сьогодні до Книжкової палати України не доходить від 10 до 15 відсотків контроль-

них примірників». Отже, з огляду на ці фактори неможливо побачити цілісної та наскільки це можливо об'єктивної картини функціонування ринку перекладів у нашій країні, починаючи з 1991 року. У радянські часи така статистика проводилась, проте в незалежній Україні державні інституції так і не спромоглися як на комплексний моніторинг цієї галузі книговидання, так і на підтримку вітчизняної перекладної продукції (про що свідчать негативні наслідки наявної системи оподаткування для видавців, а також неготовність чи небажання на державному рівні підтримувати різні заходи, спрямовані на підтримку перекладів і утвердження високого статусу перекладача). Дослідження К. Родика пропонує перший системний огляд ринку українських перекладів. В основі цього огляду – принципи наукової точності та математичної достовірності представлених узагальнень.

Фундаментальність праці «Переклади літератури з іноземних мов українською мовою» детермінована дослідницькою спробою автора, наукового співробітника Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка, систематизувати, класифікувати, інтерпретаційно підсумувати значний за обсягом матеріал (охоплено більш ніж два десятиліття), пов'язаний із виданням текстів різних літератур в українських перекладах. Дотепер у нас не було такого дослідження, тому можна погодитися з автором, що «у репертуарі новітньої української книжкової справи (за двадцять років Незалежності) зустрічаємо лише поодинокі студії з теорії перекладу та нариси історично-персонального характеру <...>. Головна проблема вивчення перекладів з іноземних мов на українську - відсутність повного реєстру видань в Україні». В радянські часи подібні переліки готувалися щороку науковими бібліотеками, а також списки виданих перекладів українською мовою щорічно друкувалися в 11-12-х номерах журналу світової літератури «Всесвіт».

К. Родик реалізував наукове дослідження, яке раніше було під силу окремим спеціалізованим інституціям, а тому цю працю, безперечно, можна кваліфікувати як фундаментальний проект, який панорамно і системно візуалізує історичні етапи в розвитку видавничої справи нашої держави від часів Незалежності і до 2012 року. Робота має і прогностичний

потенціал, показуючи проблемні вектори в аналізованій галузі та визначаючи перспективні кроки, які б поліпшили видання перекладної літератури й утвердили важливість цієї царини книговидання для подальшого розвитку української культури.

Формування стратегій книгодруку в новий час, зокрема видання перекладів із різних мов світу, – надзвичайно важливий об'єкт наукового дослідження. Після 1991 року «навіть саме поняття «переклад» у розумінні Книжкової палати України є розмитим. Вивчення проблеми ускладнюється ще й тим, що досі не написана й сама історія нового книговидання в Україні (1991-2012)» (К. Родик). Написання подібної історії – проект, досить викличний і дразливий. Тим не менше, саме така робота надзвичайно важлива для усвідомлення українських здобутків і прорахунків, для вибудовування грамотної й ефективної політики в цій галузі на наступні десятиліття.

Важливий аспект, який у дослідженні детально аналізує К. Родик, – форми ґрантової підтримки для українських видавців. Подібна практика є загальноприйнятою у світі. Діяльність таких інституцій, як Британська рада, Гете-Інститут, Польський Інститут, Інститут Сервантеса тощо, спрямована передусім на підтримку літератури (найчастіше – саме гуманітаристики та художніх творів) своєї країни в іншомовних перекладах. Перекладна галузь, на відміну від інших царин книговиробництва, потребує значних інвестицій, пов'язаних із оплатою копірайту та виплатою роялті іноземному автору чи власнику авторського права, з оплатою роботи перекладача тощо. Все це призводить до збільшення собівартості одиниці перекладеного товару.

Україна в 1990-і рр. не була готова до такого формату роботи. У світі в цей період особливого розвитку набувають механізми захисту авторського права. Ці нові вимоги потрібно було враховувати видавництвам, але українська видавнича галузь від початку і майже до кінця 1990-х рр. через украї несприятливу економічну ситуацію не могла одразу прийняти міжнародного формату роботи цієї глобалізованої перекладацької індустрії. Не випадково ґрантові проекти Міжнародного фонду «Відродження», що входить до мере-

жі фундації Інституту Відкритого Суспільства, заснованого Джорджем Соросом, були спрямовані на видання іноземної гуманітаристики (філософсько-літературознавчі праці, а також і художні видання). «Відродження» в 1990-і роки і десь до 2000-х стає своєрідною Меккою для українських інтелектуалів (письменників, науковців, видавців). Співпраця з цією інституцією була своєрідним інтелектуальним обов'язком і знаком якості. «Практично всі переклади українською мовою світової гуманітаристики (філософія, психологія, соціологія, політологія, культурологія), що виходили до кінця 2000-х, з'явилися завдяки іноземним ґрантам», – підсумовує К. Родик. Дослідник зазначає, що першими на ринок перекладів «без підтримки іноземних ґрантів виходять видавці літератури для дітей та юнацтва («А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Видавництво Старого лева», «Махаон-Україна», «Теза»). У секторі перекладної художньої літератури розпочинає програму самостійних перекладів «Фоліо» і - з 2006-го - «Клуб сімейного дозвілля» (того року розпочато проект «Світові бестселери українською», де побачили світу книжки Дена Брауна, Стівена Кінґа, Елізабет Костови, Данієли Стіл тощо)».

У роботі К. Родика весь матеріал перекладної літератури розподілено за історичним принципом на п'ять етапів: 1) кінець 1980-х - 1992 роки, 2) 1993-1994 роки, 3) 1995-2001 роки, 4) 2002-2012 роки, 5) останнє десятиліття. Окремо автор наголошує на особливому підетапі, названому другою хвилею російськомовних перекладів (1993-2000 рр.). Крім того праця містить такий підрозділ, як «Перекладачі», що, правда, як на мене, він потребує поглиблення та подальшого доопрацювання. Водночас, у пункті «3.6. Останнє десятиліття: мови, теми, імена», як на мене, варто було звернути увагу на серію круглих столів, які були організовані інтернет-виданням «Літакцент» для аналізу новітніх викликів у царині перекладної літератури. Опубліковані матеріали цих заходів мають значний потенціал для розвитку українського книговидавництва.

З точки зору хронологічного аспекту зібраний у дослідженні матеріал диференційовано вельми слушно. Така історична класифікація детермінована особливостями суспільно-еко-

номічного розвитку України, а також спричинена появою окремих потужних гравців на полі видання світової літератури в українських перекладах (як Міжнародний фонд «Відродження» чи видавництво «Основи»). Важливо, що весь аналізований матеріал згруповано за історичними блоками, оскільки це полегшує сприйняття інформації, а також концентрує увагу на ключових «проблемних вузлах» у кожному блоці. На жаль, часом українська держава належним чином не підтримувала перекладацької індустрії, не приділяла належної уваги розвитку перекладацьких проєктів. Дослідник, зокрема, кваліфікує як негативне явище зникнення газети «Друг читача» (це відбулося незважаючи на те, що в передплаті на 1993 р. газета збільшила свій наклад удесятеро (від 4 тис. примірників попереднього року - до 40 000)). У такий спосіб «зацікавлений читач був позбавлений можливості стежити за видруком новинок через бібліографічні списки Парламентської бібліотеки (в тому числі, й новинок перекладних)». Крім того, своєчасно не було підтримано проєкт Посольства Франції щодо заснування премії ім. М. Зерова для підтримки українських перекладачів (премії імені Григорія Сковороди та Григорія Кочура з'явилися значно пізніше, а премія імені Миколи Лукаша від журналу «Всесвіт» і досі не має державної підтримки).

У праці дослідник звертає увагу не лише на перекладені видання, а й також на особливості роботи перекладачів, порушуючи практичні проблеми, пов'язані з функціонуванням перекладів в Україні. До цих проблем належить недостатній рівень оплати роботи перекладачів. Ця проблема, до речі, результувала тим, що сьогодні випускники перекладознавчих відділень часто прагнуть реалізувати себе в бізнес-компаніях, а в переклад ідуть гірші, а не найкращі. У зв'язку з цим у перекладених творах можна помітити стилістичні огріхи, яких не припускалися в радянські часи. Перекладна література в Україні й досі не є прибутковим різновидом діяльності. Як переконливо показує робота К. Родика, в нас сформовано мережу підтримки перекладів, проте не сформовано відповідної мережі підтримки перекладачів, немає навіть фахового реєстру сучасних тлумачів (скажімо, класифікованого за мовним компонентом), які співпрацюють із комерційно успішними видавництвами.

Водночас, К. Родик визначає як найважливішу проблему той факт, що в Україні наявне засилля російськомовних перекладів, які надходять із Росії. В сусідній державі на законодавчому рівні зроблено значно більше, ніж у нас, для підтримки вітчизняних видавців. Натомість система пільгового оподаткування в РФ дала підстави нарощувати виробничі потуги видавництвам, які працюють у царині перекладу. «Відколи із січня 1996-го у Російській Федерації видавцям надано пільги (нульова ставка податку на додану вартість), тамте книговидання швидко набуло якостей справжнього бізнесу; собівартість масової російської книжки суттєво знизилася порівняно з однотипною українською і, цілком природно, що, полиці українських книгарень швидко заповнялися економічно вигіднішим і швидко оновлюваним товаром - російським», – зазначає К. Родик.

У зв'язку з постколоніальною ситуацією України, імпортована до неї російськомовна перекладна продукція створює перешкоди для розвитку українськомовної перекладної літератури.

Отже, російськомовні переклади, починаючи з 1991 року, були фактором стримування розвитку українськомовних перекладів, на чому наголошує К. Родик, говорячи про дві хвили російськомовних перекладів. Потрібно нагадати, що в радянські часи центральне бюро підтримки перекладів розташовувалось у Москві. Отже, після розпаду СРСР саме в Росії залишилась налагоджена система співпраці з провідними видавництвами інших країн, що також позначилося на успішнішому розвитку галузі перекладної літератури в цій країні й менш успішному в Україні.

Враховуючи все вищезазначене, можу підсумувати, що актуальність дослідження К. Родика не викликає сумнівів, позаяк важливо мати бібліографічний перелік текстів, перекладених українською мовою. Такий список є своєрідним каноном у різних царинах наукового знання й художньої літератури. Він показує специфіку українського книговидання в галузі перекладної літератури, формує уявлення про тексти, які були перекладені, визначає перспективи для подальшої роботи українських видавців. Насамкінець зауважу, що К. Родик – президент Всеукраїнського рейтингу «Книжка

року», який із 1999 року проводить моніторинг та рейтингування всіх книжкових новинок в Україні, а тому вже більше 10 років професійно займається вивченням досліджуваної проблематики та є в ній незаперечним експертом.

Підсумовуючи, наголошу, що переклад завжди виконував дві важливі функції: долучення світової культури до національної та утвердження стильово-стилістичної потуги власної мови, її художніх ресурсів. Без перекладацької роботи світ так назавше і мав би лишитися розрізненим, адже міф про Вавилонську вежу – це міф-пересторога про покарання людства за бажання дорівнятися до Бога.

ПОПЕРЕДНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

з питання перекладів іноземної літератури
українською мовою на основі відповідного дослідження
Костянтина Родика

Петер Інкей¹

Автор дослідження, Костянтин Родик, звертає увагу на незадовільні умови здійснення перекладів українською мовою і особливо на відсутність інформації з цих питань. Більшість таких скарг, на жаль, характерні не тільки для України. З подібними або аналогічними труднощами більшою чи меншою мірою стикаються інші колеги-перекладачі, в тому числі у розвинених країнах Європи.

Автор висловлює занепокоєння з приводу того, що «досі не досліджено історію нових публікацій перекладів в Україні за період 1991-2012 рр.». Якщо б таке дослідження існувало, його можна було б вважати цінним і рідкісним прикладом, оскільки в Європі національні монографії видавництва представлені дуже скупо.

Крім того, добре відомими є труднощі, з якими стикаються дослідники, які наважуються братися за реєстрацію переліку видань, збір інформації та аналіз перекладацького продукту в окремій країні чи за певний період часу.

Перелічені на перших сторінках дослідження складні проблеми та невдалі спроби моніторингу, документації та систематизації результатів діяльності видавничої сфери спільні для всієї Європи. Водночас ми, звичайно, розуміємо, що у цих питаннях між різними країнами існують величезні відмінності.

Візьмімо інший приклад: у міжнародній спільноті не припиняються пошуки статистичного визначення книги. А коли таке визначення знайдено, з'являється дилема[^] яким чином

¹ Петер Інкей (*Peter Inkei*) - експерт з питань культурної політики, директор «Будапештської обсерваторії» (*The Budapest Observatory*, www.budobs.org)

його перекласти іншими мовами та адаптувати до особливостей окремої країни. Навіть за умови погодженої імплементації, зміни у спеціальній термінології можуть призвести до переосмислення основ цих визначень - це те, що, власне, відбувається у просуванні електронних книг.

Згадане питання прихованих бізнес-прийомів видавців також є актуальним не тільки для України, оскільки у кожній країні видавці переймаються комерційними показниками своєї діяльності. Державна влада - статистичні комітети, міністерства торгівлі та промисловості і, звісно, податкові служби вирішують це питання шляхом юридично обґрунтованих зобов'язань надавати дані, однак ці служби? в свою чергу? теж не вельми охоче передають інформацію для публічного доступу. Окрім зовнішніх спостерігачів - журналістів, дослідників, управлінців, представників суміжних професій (бібліотекарів, реалізаторів, авторів), самі видавці цікавляться результатами діяльності один одного. Саме тому асоціації видавців у ряді країн часто одержують оперативнішу і точнішу інформацію про своїх членів, аніж державні структури. Тим не менше, у країнах Європи інформація про наклад окремих найменувань книг публікується дуже рідко.

У дослідженні доцільно зосереджується увага на проблемах, які є особливо актуальними для України. Серед них - питання системи обов'язкового примірника. Одне з небагатьох англійських досліджень з видавничої справи в Україні², на яке можна натрапити в Інтернеті, підтверджує згадану інформацію. Порівнюючи ситуацію в різних країнах Східної Європи, Ден Пеннелл, зазначає, що за весь національний бібліографічний облік відповідає Книжкова палата України. Американський дослідник не зумів визначити, які конкретні функції виконує ця установа для реалізації свого завдання. Йому також не вдалося охарактеризувати розподіл обов'язків між Книжковою палатою і Національною парламентською бібліотекою. Вказівку на таку функціональну невизначеність ми знаходимо також у дослідженні Костянтина Родика, при згадці, що бібліографія Національної парламентської біблі-

² Dan Pennell: Book Chambers and National Bibliographies, in: Hartmut Walravens (ed.) Newspapers: Legal Deposit and Research in the Digital Era, De Gruyter Saur 2011.

отеки є якіснішою, ніж дані Книжкової палати, однак, цьому не дається жодних подальших пояснень.

Найбільшою цінністю дослідження є докладне представлення реєстрації літературних перекладів українською мовою за останні два десятиліття, що має прикладне значення для визначення найбільших проблем у цій сфері. Ми дізналися, що на початку 1990-х рр. 95 % книжок надходили на український ринок з Росії. За поточними оцінками - це 3/4 книг. За визначенням, ці книжки є російськомовними, більше того, 1/4, яка залишається, також включає російськомовні книги, видані українськими видавцями. Отже, україномовний книжковий ринок є невеликим, тому було б корисно навести приблизні показники його розмірів. Тим не менше, не запропоновано оцінки поточної частки перекладних видань на українському книжковому ринку, відтак не відомий відсоток таких перекладів (книг, перекладених українською в загальному обсязі книжкового ринку України) чи то в межах пропозиції чи реальних обсягів продажу. Важливо мати принаймні приблизні дані за обома показниками, щоб робити подальші припущення: який відсоток усіх книг, заявлених до друку та доступних в Україні книг, становлять переклади іноземної літератури українською і який відсоток продажу (у гривнях) ті самі показники становлять за рік.

Частка перекладених національною мовою і представлених на книжковому ринку книжок є важливим показником для кожної країни. Зважаючи на українські обставини, він набуває особливої важливості, стає ключовим критерієм оцінки того етапу, на якому перебуває Україна в процесі відновлення позицій української мови за період незалежності.

Поряд із тверезим описом труднощів та критичних зауважень, у дослідженні визначаються кілька позитивних аспектів, серед яких перелік перекладацьких нагород і відзнак (Сковороди, Рильського, Шевченка, Кочура, Лукаша), а також добре знана нагорода «Книжка року».

Велика кількість, а тому й істотний відсоток, перекладених з російської мови творів є приємною новиною для іноземного спостерігача. Більшість видань стверджують, що високий рівень двомовності (укр. і рос.) серед населення (особливо

серед тих сегментів суспільства, які представляють активних покупців на книжковому ринку) надто обмежує публікацію літератури, доступної російською мовою в україномовному варіанті. Однак наявність перекладної літератури з російської на українську свідчить, що українська мова досить конкурентоспроможна, інакше б видавці не вкладали кошти в переклади з російської мови у таких великих обсягах.

У дослідженні відсутні дані щодо будь-якого виду субсидіювання (державного, іноземного чи комерційного спонсорства) цього сегменту ринку. На відміну від Російської Федерації, яка, пропонуючи державні субсидії видавничому сектору, надає своїм видавцям перевагу в змаганні за російськомовних покупців України.

Ден Пеннел, автор згаданої статті про систему обов'язкового примірника, відзначив інформативність веб-сайту Книжкової палати України, припускаючи високу якість результатів роботи, що також може підтвердити автор цих рекомендацій. На <http://www.ukrbook.net> з'явилася інформація, згідно з якою майже водночас із підготовкою дослідження Костянтина Родика Віктор Янукович підписав документ, який стосується цього питання. Указ Президента 336/2013 стосується державної підтримки книговидавництва і популяризації читання в Україні. В указі згадано кілька рекомендацій з проведеного дослідження.

Володіючи надто малою інформацією про наслідки президентського Указу і механізми його імплементації, важко оцінити його вплив. У будь-якому випадку, таблиця на наступній сторінці є спробою визначити експериментальний список прямих і непрямих цілей для покращення перекладу літератури українською мовою.

З огляду на адресовані управлінцям рекомендації важливо визначити загальні цілі вищого рівня, які можна досягти шляхом збільшення приводів для здійснення перекладів з іноземних мов. Крім того, завдання, які потрібно виконати, слід розбити на конкретні блоки заходів, які реалізуватимуться тепер і згодом.

Колонка «Акт.» означає актуальність для перекладів українською мовою; кількість зірочок показують рівень важли-

вості. Вказані у третій колонці заходи, передбачені Флорентійським договором про пільгове користування матеріалів культурного, освітнього та наукового характеру, зокрема, книг, є важливими загальними критеріями. Ці заходи згадуються в Указі Президента № 336, проте вони не мають безпосереднього відношення до видання перекладної літератури в українських реаліях. Остання колонка «336» вказує, чи згадується той чи інший захід у президентському Указі.

До деяких частин таблиці подані коментарі.

Президентський Указ дуже лаконічний, що вирізняє його на тлі надто піднесеної та перенавантаженої бюрократизмом мови, яка властива офіційним установам Європейського Союзу. Проте не зайвим буде ще раз нагадати про істотну важливість посилення позицій української мови і про роль Указу в реалізації цього завдання. Рівень зобов'язань у цій сфері зі сторони влади, а також інших задіяних фахівців та суспільства загалом, істотно впливає на успішність будь-яких подальших кроків. Наочний протекціоністський критерій, про який також йдеться у дослідженні, вимагає особливо сильної політичної волі - це проведення заходів, які, наприклад, застосовує Канада щодо США для захисту свого культурного простору.

	ЗАГАЛЬНІ ЦІЛІ	СЕРЕДНЬО-СТРОКОВІ ЗАВДАННЯ	ЗАХОДИ	Акт. 336	
<i>Переклад українською</i>					
1	Захист української мови	Оголошення пріоритетів політики	Передача в сектор політик	**	
2		Застосування податкових стягнень	Квоти на імпорт або податки на російськомовний продукт	***	
3		Податкові преференції	Застосування Флорентійського договору		так

4	Популяризація читання і літератури	Модернізація системи публічних бібліотек	Підтримка інноваційних методів	*	
5			Поліпшення технічних умов		
6			Збільшення видатків на придбання книг	**	так
7		Використання медіа	Тематичні кампанії	*	так
8		Реформа освіти	Модернізація викладання літератури	*	так
9	Підтримка книговидання	Збільшення видання літератури	Зниження затрат	*	так
10			Пільгове оподаткування	*	так
11			Стимулювання експорту		так
12		Розширення доступу до громадськості, читачів	Спонсорська підтримка ярмарків, літературних подій, тощо	*	
13		Моніторинг мережі розповсюдження книжок	Підтримка балансу, індивідуальних книгарень	**	так
14		Покращення фінансового стану	Застосування схеми пільгових позик	**	так
15			Введення заходів, що стимулюють фінансування	**	
16		Боротьба з піратством	Оновлення офіційного інструментарію	*	так
17			Посилення професійного саморегулювання	**	
18		Поліпшення відкритості	Оновлення державної бібліографічної статистики	***	так

19			Покращення комерційних показників	**	
20	Сприяння культурній дипломатії	Адаптація структури мови оригіналу	Пільгове субсидювання залежно від мови	**	
21	Суміжні з перекладом цілі	Покращення видань перекладів	Збільшення кількості найменувань	Важливе за визначенням	
22			Збільшення частки на ринку		
23		Оптимізація структури джерел	Визначення мов, яким потрібна підтримка		
24		Оптимізація структури жанрів	Визначення жанрів, яким потрібна підтримка		
25		Підвищення якості	Проведення кампанії на підтримку цінності перекладу		
26			Встановлення грошового еквіваленту нагород		
27			Заохочення диференційованих гонорарів		
28		Надання премій перекладачам	Організація дотацій для перекладачів		
29			Підтримка професійних асоціацій		
30			Пропозиції асигнувань для покращення		
31			Застосування права на дохід від випозичання книг з бібліотеки		

Переклад з української					
32	Підтримка позицій України	Субсидіювання перекладів з української	Видавничі гранти		так
33		Підтримка перекладачів з української	Резиденції, гранти		
34		Покращення впізнаваності	Підтримка участі у міжнародних книжкових ярмарках		

Взаємозв'язок між перекладами українською і намаганням популяризації книги й літератури не потребує коментарів. Детальнішого пояснення потребують питання посилення видавничого сектору як важливої галузі креативних індустрій (рядки 9-19 у таблиці). Указ №336 головним чином зосереджується навколо цього кола завдань. Він доречно виступає проти монополії у книжковій торгівлі, проте не сприяє захисту індивідуальних книгарень (проти домінування мереж, рядок 13). З огляду на фінансування не зрозуміло, які саме державні заходи вплинуть на зменшення вартості продукції книгодрукування. Преференційна кредитна схема для видавців, про яку йдеться в Указі, була введена в Угорщині 16 років тому Міністерством культури у співпраці з комерційним банком. Схема працювала ефективно, потребуючи обмежених затрат з боку держави, тож ця практика варта наслідування (рядок 14). Якщо існують визначені цілі, для досягнення яких держава визначає податкові кредити або подібні стимули для підтримки дотацій, то до цих цілей потрібно додати підтримку перекладу українською мовою (рядок 15).

Посилення професійної співпраці видавців (окремо чи спільно з реалізаторами) сприятиме досягненню таких цілей як отримання достовірнішої статистики й успішна боротьба з піратством.

Видання книжок, популяризація літератури та переклад з іноземних мов - це заходи, які вже є ціллю самі по собі, окрім тих ситуацій, коли вони слугують інструментарієм для досяг-

нення загальних чи вищих соціальних цілей (рядки 21-31 у табл.). Удосконалення результатів такої діяльності є, відтак, внутрішньо притаманним їй імпульсом. Ця першорядна мотивація є основою дослідження розвитку перекладів іноземної літератури українською мовою. Проте пріоритетність цих цілей потрібно визначити та сформулювати чіткіше. Проблеми якого виду потребують швидшого вирішення: кількості чи якості? Якщо потрібно збільшити обсяги, постає питання: вони залежать від сторони, яка пропонує (пропозиції) чи сторони, яка купує (попиту)? Для того, щоби досягнути кращої позиції на ринку, потрібно більше друкувати (або змінювати структуру пропозиції) чи варто стимулювати зацікавленість купувати і читати перекладені з іноземних мов книги?

Незважаючи на непевність щодо кількості та обсягів, необхідність вдосконалення самих текстів перекладів, що передбачає вищі стандарти якості, не викликає сумнівів.

До однієї з позицій (рядок 31 у табл.) потрібно дати коментар. Система виплат права на дохід авторам, книжки яких випозичають з бібліотек, давно запроваджена у низці країн. Вона передбачає наявність громадського фінансування, яке б доповнювало бюджети мережі бібліотек. Після авторів (у нашому випадку іноземних), перекладачі також одержують певну суму виплат.

Питання перекладів з української мови іноземними мовами не фігурує серед предметів дослідження. Проте через очевидний зв'язок цих сфер, а також з певних тактичних міркувань, можемо прогнозувати, що це питання потрібно враховувати при розробці заходів підтримки перекладів українською мовою. Про це також згадано в Указі №336, а також в інших дослідженнях перекладів з української з доданими рекомендаціями, які були здійснені в межах проекту *Book Platform*.³

³ Доступно на <http://bookplatform.org/en/activities/53-translations-from-ukr-en.html>

